

УДК 340.12(340.0)

РОЛЬ ПРАВОВИХ ЗАКОНІВ У МЕХАНІЗМІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Воронова І. В.,

доцент кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна,
старший науковий співробітник

Анотація У статті проаналізовано роль і місце правових законів у механізмі формування соціальної держави. Розглянуто вплив таких законів на реалізацію прав і свобод людини, на гідне існування особистості, її високий рівень життя.

Ключові слова: правовий закон, соціальна держава, громадянське суспільство, права і свободи особистості.

Аннотация В статье проанализовано роль и место правовых законов в механизме формирования социального государства. Рассмотрено влияние таких законов на реализацию прав и свобод человека, которые обеспечивают достойное существование личности, её высокий уровень жизни.

Ключевые слова: правовой закон, социальное государство, гражданское общество, права и свободы личности.

Annotation The article analyzes the role and place of legal laws in the mechanism of formation of the social state, considered the impact of such laws on the exercise of the rights and freedoms that exist uhidne personality, its high standard of living.

Key words: legal law, social state, civil society, rights and freedoms.

Питання формування соціальної держави носять такий же актуальний характер, мають виключно важливе теоретичне і практичне значення, як і все те, що стосується розвитку правової державності. Тому, наукові пошуки вирішення проблем розвитку правової і соціальної держави є досить активними серед широкого кола дослідників, зокрема, О.С. Головащенко, А.В. Грищенко, Д.О. Єрмоленко, С.В. Кісс, С.О. Кириченко, Г.В. Лаврик, В.В. Мацокин, О.З. Панкевич, О.В. Скрипнюк та ін.

В.О. Скрипнюк визначає соціальну державу, як «насамперед структурний результат діалектичної взаємодії правової держави, ринкової економіки та демократичної влади, в якій останні набувають нових змістовних ознак» [1, с. 42]. О.С. Головащенко зазначає, що соціальна держава це новий етап розвитку правової та розглядає соціальну діяльність держави як піклування її про те, щоб кожна людина мала такий життєвий рівень, який необхідний для підтримання її добробуту [2, с. 9]. І.В. Яковюк, серед найбільш змістовних ознак соціальної держави виділяє такі: «1) соціальна держава є закономірним продуктом еволюції громадянського суспільства в напрямку до громадянського суспільства соціальної демократії; 2) вона завжди є якісною характеристикою правової держави; 3) проголошення держави соціальною виступає важливою конституційною гарантією забезпечення і захисту соціальних прав людини; 4) оскільки як мета діяльності, так і сама діяльність (соціальна політика) цієї держави визначаються правовими рішеннями, то її функціонування передбачає наявність розвинутого соціального законодавства; 5) соціальна держава слугує забезпеченню громадянського миру і злагоди у суспільстві; 6) утвердження соціальної державності сприяє трансформації ринкової економіки у соціальну

ринкову, служінню власності інтересам як власника, так і суспільства» [3, с. 39-40].

Становлення і функціонування соціальної держави, яке сприймається громадянським суспільством в якості ціннісного явища протікають далеко не в ідеальних умовах, перебувають під постійним пресом різноманітних і неоднозначних факторів і умов. Найважливішим стабілізуючим фактором у цьому процесі виступає система права, покликана трансформувати в собі ідеї та принципи природного права і на цій основі ініціювати та впроваджувати в арсенал чинного законодавства правові закони. Виходячи з гуманістичного, природного розуміння права, національна наукова думка поступово перейшла до сприйняття тих же засад у законі і формує нове його сприйняття, як правового закону. «Закон має бути правовим», - вважають А.Р. Мацюк, П.Ф. Мартиненко, Є.А. Тихонова, А.П. Заєць. В основі правового закону, на думку авторів, повинні бути ті ж цінності, що і в основі права та визнані суспільством форми легітиматії влади [4]. Така роль позитивного права обумовлена тим, що соціальна держава за своєю сутністю покликана служити життєво важливим інтересам переважної частини членів громадянського суспільства. Природне право, що виходить з пріоритету невідчужуваних прав і свобод людини, може привносити свої цінності в систему позитивного права виключно за допомогою прийнятих і функціонуючих правових законів. У цьому плані сутність соціальної держави і соціальне призначення правових законів збігаються, оскільки адресовані особистості, її важливим інтересам і потребам.

Отже, у правовому житті суспільства і в сферах становлення соціальної держави співвідносяться об'єктивні і суб'єктивні життєві фактори, елементи належного і суцього, конкретного і абстрактного, реального і бажаного, що істотно впливає на процеси

формування системи правових законів. Становлення соціальної держави і проникнення правових законів у систему позитивного права нерідко стикаються з однорідними перешкодами, однозначними труднощами. Зокрема, соціальна держава не може набувати реальних рис поза функціонування правової держави. У свою чергу, правові закони неможливі в умовах, коли позитивне право відбиває волю і обслуговує інтереси виключно держави і ігнорує потреби громадянського суспільства і його членів. Позитивний стан соціальної і правової дійсності, наявність засад правової державності стає вирішальним фактором становлення і функціонування соціальної держави та забезпечення її керованості за допомогою системи правових законів. Правовий закон є результатом поєднання закону з правом на основі ідеології громадянського суспільства та правової держави. Загальновизнані юридичні ознаки закону, що ґрунтуються на правових принципах громадянського суспільства, становлять перелік юридичних ознак правового закону [5, с. 11].

В основі становлення і функціонування соціальної держави лежать ті ж об'єктивні і суб'єктивні життєві обставини, які обумовлюють соціальну і правову дійсність у цілому. При цьому, важлива роль відводиться суб'єктивним факторам. Адже держава через діяльність компетентних законотворчих органів може ініціювати і заохочувати впровадження в систему чинного законодавства тих нормативно-правових актів, які можуть неоднозначно сприймаються суспільством, оцінюватися суб'єктами права як позитивно, так і негативно, байдуже.

Якість і ефективність чинного законодавства обумовлені ступенем адекватності правових приписів життєвим інтересам і потребам переважної частини членів громадянського суспільства. Так, В. Косович розмежує поняття «якість» та «ефективність» нормативно-правових актів. Він зазначає, що ними позначаються різні рівні відповідності нормативно-правових актів потребам правового регулювання суспільних відносин. Якість нормативно-правового акту розуміється як рівень їх техніко-технологічної досконалості, що забезпечує здатність ефективно регулювати суспільні відносини в інтересах більшості суспільства [6, с. 6].

Сприйняття реальності і потенціалу соціальної держави у вирішальній мірі обумовлені ступенем і силою впливу законів, правових норм на свідомість, психологію, поведінку членів суспільства. Правове забезпечення природних і невідчужуваних прав і свобод особистості одночасно є й вирішальним внеском у процес формування соціальної держави. Саме соціальна держава об'єктивно впливає на всі провідні аспекти економічної, матеріальної, організаційної, соціальної та правової дійсності, спрямованої на задоволення тих насущних інтересів і потреб членів суспільства, які визначають ступінь гідного існування кожної особистості.

Зрозуміло, що можливості держави у сфері забезпечення соціальної і правової життєдіяльності суспільства і особистості носять обмежений характер. Держава (особливо правова) не може довільно вводити в реальне життя ті закони і підзаконні нормативні акти, які абсолютно не адекватні сформованим суспільним відносинам. Як свідчить

практика, прийняття подібного роду нормативно-правових актів у кращому випадку призводить до їх швидких змін і доповнень, а в гіршому – призводить до певних деформацій у тих чи інших сферах соціальної та правової дійсності. В результаті відбувається відхилення від відповідних параметрів становлення і функціонування соціальної держави, що веде до серйозних збоїв у роботі механізмів забезпечення й охорони прав і свобод людини та громадянина. Таким чином, відповідні об'єктивні і суб'єктивні життєві чинники або полегшують, або ускладнюють процеси розвитку соціальної держави, забезпечення пріоритетних прав і свобод особистості, рівня її гідного існування.

Право є основою, своєрідним фоном всіх тих політичних, економічних, організаційних метаморфоз, які відбуваються в процесі перетворення життєдіяльності суспільства і його членів. Складний процес реформування життя людей не повинен набувати різко радикальних і не завжди продуманих форм, адже і сама «трансформація права, незважаючи на можливі скачки, переважно відбувається у вигляді еволюції, а не революції» [7, с. 21]. Будь-які штучно організовані і далеко не завжди виправдані і доцільні нововведення в межах системи права дезорганізують основні складові правового життя суспільства, негативно впливають на механізми розвитку правосвідомості і правової культури суспільства і особистості, мотивацію характеру правового поведінки, що прямо або побічно позначається на процесах розвитку і функціонування соціальної держави.

Слід мати на увазі й те, що в процесі впливу багатограних чинників соціального життя на правову дійсність «між численними консервативними і творчими силами, що діють у правовій сфері, встановлюється рівновага, яка навіть у моменти криз не дає утриматися радикальним тенденціям, пом'якшуючи їх, у результаті чого відбуваються звичайні коливання» [7, с. 199-200]. У цих умовах, незважаючи на складності та протиріччя соціального і правового життя суспільства, зберігаються необхідні передумови (хоча і з певними негативними відтінками) для виходу економічних і соціальних структур до параметрів соціальної державності.

Суттєвим є і такий суб'єктивний фактор: одні й ті ж закони, юридичні норми різними суб'єктами права сприймаються і оцінюються з різних позицій, викликаючи як повагу до юридичних розпоряджень, так і їх заперечень, протидію ним, що ускладнює процеси становлення і правової, і соціальної держави. Це пов'язано з тією закономірністю, що модель соціальної держави є явищем похідним від правової держави і його системи права. Чинні правові закони в рівній мірі впливають на структури правової держави і соціальної держави. Вони не можуть повноцінно функціонувати поза реального потенціалу правових законів, точно так само і правові закони не можуть складатися в умовах державності, орієнтованої виключно на потенціал позитивного права, що виключає цінності природного права. Становлення і розвиток соціальної держави (правової державності в цілому) дуже тісно пов'язане зі станом і якістю потенціалу чинної системи права. В умовах демократичного політичного режиму саме правові

закони покликані надавати системі багатопланових суспільних відносин почуття справедливості, гуманізму, творення, безпеки, забезпечувати сприятливі умови для реалізації прав і свобод значною частиною членів громадянського суспільства. Соціальна держава може нормально функціонувати тільки на такий правовій основі.

Соціальна держава може виконувати в повному обсязі свої обов'язки перед громадянським суспільством і його членами лише тоді, коли здійснює свою діяльність, реалізує свої цілі і завдання, спираючись на надійну правову основу, представлену головним чином відповідними правовими законами. Соціальна держава, в силу своєї сутнісної природи, покликана цілеспрямовано орієнтуватися на найефективніші юридичні механізми і засоби, передбачити і ініціювати розвиток системи законодавства з метою впровадження в цю систему правових законів, що відображають волю і інтереси більшості членів громадянського суспільства. Цим визначається тісний взаємозв'язок соціальної держави з правовою державністю.

Серйозні негаразди, що виникають у правовому житті суспільства, вносять елементи деформації до соціальної життєдіяльності членів суспільства і, тим самим, послаблюють функціонування сформованих структур соціальної держави. Правовий прогрес активним чином сприяє зміцненню потенціалу соціальної держави і, тим самим, виводить на пріоритетні напрями забезпечення і охорону прав і свобод особистості. Система права, що віддає перевагу правовим законам, виступає в якості ціннісного явища, обслуговуючого основні життєві домагання членів громадянського суспільства. Правові закони, у міру домінування в системі чинного законодавства, у все більшій мірі коректують цільову спрямованість відповідних механізмів соціальної держави, наближають потенціал цієї держави до сфер реалізації життєвих прагнень особистості, ведуть до підвищення рівня гідного існування все більшої частини членів громадянського суспільства.

Система права втрачає свою ціннісну привабливість і дійсну практичну значимість, якщо не заломлюється в механізми функціонування соціальної держави. Подібне відбувається при незначній вазі правових законів в системі чинного законодавства. Між ціннісним потенціалом права і стабільним розвитком соціальної держави встановлюється безпосередній взаємозв'язок. Підключення ціннісного світу права до потреб соціальної держави підвищує ефективність регулювання тієї сфери життєдіяльності суспільства, яка пов'язана із задоволенням життєвих інтересів, прав і свобод особистості.

Природа правових законів, що регламентують відповідні суспільні відносини, включаючи і функціонування соціальної держави, зумовлена тією обставиною, що цінності природного права об'єктивно проникають в усі провідні сфери життєдіяльності суспільства. У міру розвитку демократії та формування її провідних інститутів, ідеї і вимоги природного права стають, у кінцевому рахунку, об'єктом уваги законотворчих органів, які,

орієнтуючись на життєві інтереси і потреби людей, їх невідчужувані права і свободи, приймають саме правові закони.

Справжні цінності природного права, незважаючи на компоненти суб'єктивізму в діяльності структур законодавчої влади, стають необхідною основою прийняття тих досконалих і ефективних законів, які регламентують життєдіяльність інститутів громадянського суспільства, відстоюють пріоритетні прагнення і устремління кожної особистості. Оскільки соціальна держава безпосередньо пов'язана з життєвими потребами членів громадянського суспільства, то воно покликано максимально використовувати потенціал правових законів.

Ступінь орієнтованості і наближеності правових законів до життєво важливих інтересів і потреб особистості спонукає соціальну державу функціонувати в тих соціальних сферах, які обумовлюють гідний спосіб життя для значної частини громадян. На початковій стадії становлення і функціонування соціальної держави має місце помітне відторгнення цінностей природного права, що уповільнює впровадження правових законів у систему чинного законодавства. Це пояснюється тривалим пануванням позитивного права, інертністю процесів становлення правової державності, відсутністю належного громадського контролю владних структур через відсутність розвиненого громадянського суспільства.

Тільки в умовах формування і функціонування громадянського суспільства і правової держави ціннісні правові приписи можуть реально проникати в ті сфери суспільного життя, які стають об'єктом функціонування соціальної держави. Поступово сприймаючи потенціал правових законів як вирішальний інструмент, соціальна держава покликана досягати тих економічних і соціальних результатів, які обумовлюють гідне існування для членів громадянського суспільства.

У складних умовах становлення і розвитку громадянського суспільства і правової державності на перший план виходить необхідність оновлення та вдосконалення системи чинного законодавства, приведення її у відповідність з обставинами, новими життєвими прагненнями членів суспільства. Саме в таких умовах, що змінилися, функціонування політичної, соціально-економічної та правової дійсності поступово складає потенціал соціальної держави. Розвиток соціальної держави протікає більш повільно, зигзагоподібно, суперечливо, в порівнянні з розвитком громадянського суспільства і становленням правової держави. Це пов'язано з тим, що на соціальну державу покладаються підвищені і відповідальні обов'язки практично перед усіма членами суспільства в плані реалізації їх соціальних інтересів і потреб, забезпечення гідного соціально-матеріального становища для кожної особистості. Так, політичні права і свободи можуть бути проголошені і забезпечені більш оперативніше і з меншими витратами, ніж реалізація особистих домагань, пов'язаних з комфортним і гідним становищем особистості в суспільстві. Точно так само і та частина законодавства, яка забезпечує гідне, перш за все, матеріальне становище людини, як правило, складається в порядку другої черги в

порівнянні з іншими видами нормативно-правових актів, які регламентують інші сторони життєдіяльності членів громадянського суспільства. У свою чергу і правові закони проникають до сфери забезпечення гідного існування членів суспільства не так швидко, як цього вимагають життєві інтереси і потреби особистості. Сутність і регулятивне призначення правових законів в цілому і адресовані самим життєвим прагненням членів суспільства, які утворюють стрижень гідного існування особистості.

Потенціал правових законів спрямований, в першу чергу, на відстоювання пріоритетних життєвих прав і свобод кожної людини і громадянина. Однак зазначений процес зустрічає протидію з боку певних державно-владних структур, які панують елітарно-економічних верств, зацікавлених у прийнятті законів, далеко не завжди враховують життєво важливі інтереси особистості. Цим багато в чому пояснюється та обставина, що правові закони насилу пробивають собі шлях, не посилюють належним чином основи функціонування соціальної держави і тим самим віддаляють сподівання значної частини членів суспільства щодо гідних параметрів життя.

Розвиток потенціалу соціальної держави не може поєднуватися з запереченням цінностей природного права і, отже, практичної ролі правових законів. Тільки впровадження на широкій основі правових законів у сфері соціально-економічного розвитку країни здатне сприяти конструюванню тих регулятивних механізмів, які співвідносяться з пріоритетними життєвими інтересами і потребами членів розвитку громадянського суспільства. У сфері забезпечення високого рівня життя для кожної особистості цільові устремління громадянського суспільства та соціальної держави багато в чому об'єктивно збігаються. Тому, потенціал системи правових законів у рівній мірі покликаний служити і інститутам громадянського суспільства, і структурам соціальної держави.

Насичення системи права правовими законами може стати серйозною перешкодою на шляху задоволення виключно державних інтересів і відображення волі тільки елітних соціально-політичних структур. Лише під впливом правових законів позитивне право може поступово обрати курс в напрямі справжніх правових цінностей, бути більш відкритим для всіх членів суспільства, які претендують на більш високий життєвий рівень. Таке якісне перетворення системи права не може не співвідноситися з дійсною сутністю соціальної держави.

Доцільно і логічно шукати реальне забезпечення прав і свобод особистості, підвищення її життєвого рівня лише в умовах, коли право, як регулятор суспільних відносин, постає як явище відносно незалежне від волі держави. У такій іпостасі право постає як природне право або в якості права громадського, соціально історично зумовленого, що народжується в об'єктивних суспільних відносинах [8, с. 13]. Право, засноване на правових законах, підтримує і опосередковує гідний рівень існування людей, визначає основні механізми забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Тільки трансформуючи цінності природного права за допомогою правових законів, позитивне право

знаходить ті сутнісні якості, які узгоджуються з інтересами і потребами особистості і суспільства [9, с. 134]. Модель соціальної держави не зможе належним чином сформуватися поза сферою дії правових законів, тобто законів, що забезпечують гідність людського існування.

У підсумку сказаного можна зробити деякі висновки. По-перше, соціальна держава природно пов'язано з громадянським суспільством і правовою державою. По-друге, соціальна держава має в якості безпосередньої мети забезпечення тих прав і свобод, які відстоюють гідне існування особистості, її високий рівень життя. По-третє, як і правова держава, соціальна держава покликана мати надійну правову основу, яка повинна бути представлена розгалуженою системою правових законів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скрипнюк О. В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-річчя незалежності України: монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2000. – 600 с.
2. Головащенко О. С. Соціальна та правова держава: питання співвідношення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2008. – 20 с.
3. Яковюк І. В. Соціальна держава: до визначення змісту поняття // Вісник Академії правових наук України. – 2001. – № 3 (26). – С. 37-47.
4. Мацюк А.Р., Мартиненко П.Ф., Тихонова Є.А., Заєць А.П. Правнича природа законодавчих актів і методичні та практичні аспекти законотворчого процесу // Вдосконалення законодавства України в сучасних умовах. Збірник наукових статей Інституту законодавства Верховної Ради України. Київ. – 1996. – С. 78-79.
5. Грищенко А. В. Правовий закон: питання теорії та практики в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К; 2002. – 20 с.
6. Косович В. М. Загальнотеоретичні аспекти удосконалення нормативно-правових актів України: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора юрид. наук: спец. 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2015. – 39 с.
7. Бертель Ж.-Л. Общая теория права / Под общ. ред. В.И. Даниленко; Пер. с фр. Г.В. Чуршукова. – М.: Издательский дом NOTA BENE, 2000. – 576 с.
8. Четвернин В.А. Демократическое конституционное государство: введение в теорию: монография. – М.: Наука, 1993. – 140 с.
9. Воронова И. В., Шепелев В. И. Право и правомерное поведение. Соотношение в условиях развития гражданского общества. Ростов-на-Дону: Академ. Лит, 2011. – С. 134-139.